



INSTITUTIONEN FÖR SOCIOLOGI OCH
ARBETSVETENSKAP

EKONOMI, FRIHET OCH HÄLSA

En kvalitativ studie om pensionärers motiveringar till att gå i tidig pension

Magnus Olofsson

Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Examensarbete i arbetsvetenskap
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt 2015
Handledare:	Johan Alfonsson

Abstract

Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Examensarbete i arbetsvetenskap
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt 2015
Handledare:	Johan Alfonsson
Examinator:	Mattias Bengtsson
Nyckelord:	Ekonomi, frihet, hälsa, kapital, klass, motivation, pension, syn på arbete

Syfte: Syftet med arbetet är att undersöka hur pensionärer motiverar och resonerar kring sina val att gå i tidig pension. Studiens avsikt är således att söka nå en ökad förståelse för hur ett antal pensionärer som trots incitament till mer arbete väljer att pensionera sig innan de fyllt 65 år.

Teori: För att kunna svara till studiens syfte används i första hand klassteori och Bourdieus teori om hur olika kapital fungerar som begränsande eller befriande för individer att påverka sina livschanser.

Metod: Metoden har valts utifrån studiens syfte och för att kunna svara till syftet används kvalitativa intervjuer som är särskilt lämpliga för att på ett djupare plan fånga individers tankar och resonemang om valet att gå i tidig pension.

Resultat: Resultatet visade att pensionärerna i studien motiverade sina val att gå i tidig pension med en längtan efter frihet och oberoende från arbetet. Dessutom uppgav respondenterna att oro för försämrad hälsa var något som kunde förklara viljan att lämna arbetet. Vidare så var ekonomi av viss betydelse men pensionärerna i studien var inte villiga att arbeta längre för att på så sätt få en högre pension. Ett eget sparande var något som underlättade pensionärernas besluta att lämna sina arbeten innan de fyllde 65 år.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	1
1.1 Syfte och frågeställningar.....	2
1.2 Bakgrund.....	3
1.2.2 Pensionssystemet och dess incitament till arbete	3
2 Tidigare forskning	5
2.1 Faktorer som påverkar tidig pension	5
2.2 Attraktionsmodellen och utstötningsmodellen	6
2.3 Problem med pensionssystemets utformning	7
3 Teoretiska perspektiv.....	9
3.1 Klass som förklaring av ojämlika pensioner	9
3.2 Kapital och habitus.....	10
3.3 Syn på arbete och yrkesidentifikation	11
4 Metod	14
4.1 Val av metod.....	14
4.2 Urval, avgränsningar och val av intervjupersoner.....	15
4.3 Tillvägagångssätt.....	16
4.3.1 Intervjuguide	16
4.3.2 Genomförande, bearbetning av data och analys.....	17
4.4 Studiens tillförlitlighet.....	18
4.5 Etiska principer.....	19
5 Resultatredovisning.....	20
5.1 Ekonomiska motiv till pensionering.....	20
5.2 Frihet	23
5.3 Hälsa och medellivslängd.....	27
5.4 Utstötta pensionärer.....	30
6 Diskussion	33
6.1 Betydelsen av klass	33
6.2 Ekonomi ställt mot frihet.....	34
7 Slutsatser	37
Litteratur- och källförteckning	39
Bilaga 1	41

1 Inledning

1999 reformerades det gamla pensionssystemet, mer känt som ATP-systemet. En anledning till varför ATP-systemet ansågs vara i behov av förändring var att det inte i tillräckligt hög grad stimulerade människor till att arbeta längre upp i åldrarna, något som hade en negativ påverkan på hur pensionsutbetalningarna skulle finansieras. Eftersom det nya pensionssystemet har ett förstärkt incitament till att arbeta efter 65 års ålder ges möjlighet på individnivå att kunna påverka sin pension genom att arbeta högre upp i åldrarna. Ju fler år i arbete, desto högre blir pensionsutbetalningen. Förhoppningen var att det nya systemet skulle minska den ojämlikhet det gamla ATP-systemet medförde där högt utbildade tjänstemän gynnades och lägre utbildade arbetare sågs som förlorare (Lundberg 2003; Lundberg 2012). Om man som arbetare med en låg utbildning jobbar hela livet och dessutom inte går i pension innan 65 års ålder kommer pensionen bli betydligt högre än om pensioneringen tidigareläggs. Studier som genomförts visar på att skillnaden mellan pensionsuttag mellan högt utbildade och lågt utbildade är påtaglig. Gruppen som skulle gynnas mest av att gå i pension senare, de med lägre utbildning, tenderar att gå i pension tidigare än de med hög utbildning (Klevmarken 2010; Östlund 2012) och eftersom klassposition påverkar individers lön och livschanser, individer i medelklassen har ofta högre utbildning, en högre lön samt större möjligheter att påverka sina liv. Detta borde innebära att den ojämlikhet som det nya systemet skulle motverka fortfarande finns kvar (Bengtsson 2010; Wright 2012). Klassteoretiker hävdar dock att det inte enbart är det ekonomiska kapitalet i form av inkomst och kulturellt kapital i form av utbildningsnivå som är avgörande för en individs möjligheter att påverka sin livssituation. Det som avgör en individs livschanser är hur de olika kapitalformerna fördelas och hur stor den samlade kapitaltillgången är. Rätt kapital, och kapitalvolym, kan kompensera en låg lön och förbättra möjligheten till förbättrade villkor (Bourdieu 1987; Bourdieu 1993; Flisbäck 2014).

Frågan är hur de pensionärer som genom det nya pensionssystemet skulle gynnas av att arbeta längre, motiverar och resonerar kring sina val att gå i tidig pension. Vilka tänkbara svar kan framkomma i en kvalitativ intervjustudie som kan öka förståelsen till varför man som lågt utbildad arbetare vill gå i tidig pension på bekostnad av en potentiellt högre pensionsutbetalning? En anledning till varför denna studie är relevant är att det saknas

kvalitativa studier som på djupet söker öka förståelsen i hur individer som varit verksamma i arbetaryrken och som har en låg utbildning motiverar och resonerar kring sina val att gå tidig pension.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med arbetet är att undersöka hur pensionärer motiverar och resonerar kring sina val att gå i tidig pension. Studien fokuserar på pensionärer som inte har någon högre utbildning då studier visar att individer med låg utbildning i högre utsträckning tar ut sin pension tidigare än de med hög utbildning. Enligt det nya pensionssystemets förstärkta incitament till arbete så blir pensionen högre ju fler år i arbete man som yrkesverksam har, vilket kan motivera de med låg utbildning och lägre inkomst att arbeta längre. Studiens avsikt är således att söka nå en ökad förståelse för hur ett antal pensionärer som trots dessa incitament till mer arbete resonerar kring sina motiveringar att gå i tidig pension. För att svara till studiens syfte har följande frågeställningar formulerats:

- Hur resonerar individer som varit yrkesverksamma som arbetare och som inte har en högre utbildning om sitt val att gå i pension innan 65 års ålder?
- Vilka teoretiska hjälpmedel kan öka förståelsen för hur pensionärerna i min studie motiverade sitt val att gå i tidig pension?

För att besvara frågeställningarna som formulerats ovan kommer pensionärer som lämnat arbetet innan de fyllt 65 år och som inte har en högre utbildning samt varit verksamma som arbetare intervjuas. Som hjälp till att besvara frågeställningarna kommer olika teorier om klass och kapital användas, tillsammans med teori om syn på arbete och yrkesidentifikation.

1.2 Bakgrund

1.2.2 Pensionssystemet och dess incitament till arbete

För att kunna besvara mitt syfte med studien och kunna svara på mina frågeställningar är det viktigt att förstå hur det nuvarande pensionssystemet är tänkt att fungera. En bidragande orsak till förändringen av pensionssystemet var att det inte tog hänsyn till den ökande medellivslängden. Eftersom befolkningen i Sverige under i stort sett hela 1900-talet blev allt äldre, i kombination med att den ekonomiska tillväxten dessutom bromsade in i slutet av förra seklet, innebar stora påfrestningar på det gamla ATP-systemet (Pensionsmyndigheten 2015). En reformering ansågs nödvändig och resultatet av förändringen av pensionssystemet innebär att pensionsåldern numer är flexibel. Det är möjligt att få ut pension vid 61 års ålder och det finns egentligen ingen övre gräns som reglerar hur länge man som arbetstagare får arbeta men alla har rätt att arbeta tills de är 67 år (Regeringen 2014; Lundberg 2012:191-217). En viktig anledning till reformeringen av pensionssystemet var den allt större grupp äldre som skulle bli försörjda av allt färre yngre samt hur samhället i framtiden skulle finansiera välfärden och omsorgen i landet. Debatten om de yrkesaktivas försörjningsansvar gentemot de som har gått i pension har påverkat utformningen av pensionssystemet och därför är incitamentet till arbete så starkt förankrat i det nya systemet. Tanken är att om fler väljer att arbeta längre kommer försörjningsbördan fördelas på fler individer och pensionssystemet blir på så sätt ekonomiskt hållbart (Lundberg 2003:39; 2012:66). Den nya allmänna pensionen består av tre delar där inkomstpensionen utgör den största delen. Den baseras på det totala antalet arbetade timmar och inkomster under hela yrkeslivet. Ju fler år i arbete, desto högre blir pensionen (Regeringen 2014; Pensionsmyndigheten 2015). Eftersom antalet äldre väntas öka så pass mycket har en debatt om en höjning av pensionsåldern tagit fart. Denna tänkta höjning motiveras med att tillväxten och skatteunderlaget kommer minska vilket i sin tur skulle leda till problem att bekosta vård och omsorg. För att klara den ökade belastningen på välfärden måste vi alltså jobba allt längre upp i åldrarna och på så vis hålla uppe skatteintäkterna (Andersson & Öberg 2012:42). Den åldrande befolkningen ses som ett problem, ett problem som måste lösas med hjälp av institutionella förändringar, i detta fall en reformering av pensionssystemet.

Den förändring som kanske betyder mest för denna studie är att reformeringen av pensionssystemet innebar en förstärkt drivkraft till arbete, det vill säga som pensionär gynnas

du av det nya systemet förutsatt att du haft ett heltidsarbete, inte varit drabbad av arbetslöshet och arbetat några extra år efter det att du fyllt 65 år. Som tidigare nämnt så borde detta innebära att man som arbetare ekonomiskt gynnas av att senarelägga sin pensionering.

2 Tidigare forskning

I följande avsnitt kommer tidigare forskning och undersökningar som behandlar studiens problemområden att presenteras. Fokus kommer vara på vilka faktorer som påverkar uttag av pension, vad som kan motivera, respektive stöta bort arbetstagare från yrkeslivet samt de problem utformandet av det nya pensionssystemet har medfört för redan missgynnade grupper.

2.1 Faktorer som påverkar tidig pension

Det har gjorts åtskilliga undersökningar om faktorer som påverkar uttag av pension samt inom vilka yrkesgrupper individer går tidigt respektive sent i pension. Dessutom kommer den hälso- och arbetsmiljömässiga påverkan på individer att antingen gå i tidig pension eller förlänga sitt arbetsliv belysas. Nedan följer en redovisning av vad några av dessa studier kommit fram till.

På frågan om varför vissa grupper väljer att gå i pension tidigare visar den forskning som bedrivits inom ämnesområdet på starka samband mellan utbildning och tidig pensionering. Utbildning visar sig vara en stark förklaringsfaktor som avgör uttag av pension. De som väljer att pensionera sig tidigt har i större utsträckning en lägre utbildningsnivå än de som fortsätter arbeta efter 65 år. De som främst väljer att gå i tidig pension är personer som arbetar med ett hårt, fysiskt arbete och som dessutom har en låg utbildning, det innebär alltså att arbetare är särskilt benägna att ta ut sin pension innan 65 års ålder (Klevmarken 2010:81; Östlund 2012:14-15). I en enkätundersökning som Arbetslivsinstitutet lät utföra under år 2000 och 2001 ställdes frågor om bland annat om vilka som har ett alltför ansträngande arbete för att orka arbeta fram till 65 års ålder och vilka som vill lämna arbetsmarknaden före 65 års ålder. Studien visar att män som har fysiskt belastande jobb, sämre hälsa och som inte får tillräcklig återhämtning mellan arbetspassen vill sluta sina arbeten innan de fyller 65 år. Förändringar som i arbetet upplevs som negativa, exempelvis en större omorganisation eller rationalisering av arbetskraften, har även det påverkan på viljan att sluta arbetet i förtid. Vad gäller män som inte orkar arbeta till fram till 65 års ålder är faktorer som höga krav i arbetet, brist på möjlighet till utveckling, fysiskt ansträngande arbeten samt begränsade möjligheter att använda sin kompetens särskilt avgörande för tidig pension. Vidare visar studien att 60

procent av de yrkesverksamma, unga som gamla, tycker att arbetstiden behöver förkortas för att underlätta möjligheten att faktiskt orka arbeta fram till 65 års ålder, som fortfarande anses vara en normal pensionsålder, genom att kombinera deltidsarbete med delpension (Malmquist 2007:17). Resultatet är intressant, framförallt för att det går stick i stäv med pensionssystemets utformning och debatten om att vi i Sverige behöver jobba allt längre upp i åldrarna för att kunna behålla en hög välfärdsstandard (jmf Lundberg 2003,2012; Andersson & Öberg 2012).

Detta går i linje med studiens syfte, nämligen hur personer med låg utbildning, och då kanske också en lägre inkomst, resonerar om sitt pensionsuttag med tanke på vad vi vet om hur pensionssystemet är tänkt att fungera. Systemet är tänkt som en motivation till att arbeta allt längre eftersom det i sin tur leder till en högre pension. Att arbetare är särskilt ovilliga, eller oförmögna, att arbeta till 65 års ålder är värt att notera. Det öppnar upp för en möjlighet att studera fenomenet utifrån ett klassperspektiv, något som kommer utvecklas mer i studiens teoretiska avsnitt.

2.2 Attraktionsmodellen och utstöttningsmodellen

Från stat och arbetsgivare råder en något ambivalent inställning till äldre arbetstagare, en inställning som delas av de äldre själva. Det ska finnas en möjlighet att gå i pension för att kunna ägna sig åt annat än bara arbete samtidigt som äldre ska ha rätten att kunna fortsätta sitt yrkesliv om de så önskar (Andersson & Öberg 2012:39-40). Denna dubbelhet i synen på de äldres deltagande på arbetsmarknaden återspeglas i vad som kan förklara att individer går i tidig pension, alltså de som går i pension innan de fyllt 65. Två modeller kan användas som förklaring, attraktionsmodellen (pull) och utstöttningsmodellen (push). Attraktionsmodellen tar hänsyn till att privatlivet konkurrerar med arbetslivet. Individen väger helt enkelt in fördelarna med mer fritid i sitt pensionsbeslut och familjeförhållande samt bra pensionsvillkor är två viktiga faktorer som avgör tidig pension. Utstöttningsmodellen förklarar uttag av tidig pension med arbetsmiljöfaktorer. Det kan röra sig om arbetsrelaterade hälsoproblem, en uppfattning om att de äldres kompetenser inte är tillräckligt uppdaterad samt ökade krav och/eller negativa attityder från arbetsgivare. En annan aspekt som utstöttningsmodellen innebär är att en arbetsgivare kan använda sig av förtidspensionering av äldre arbetstagare för

att minska personalstyrkan och motivera en effektivisering av verksamheten. Dessutom kan arbetsgivare välja att satsa på en yngre anställd framför en äldre då en äldre arbetstagare inte anses vara lika produktiv som den yngre arbetskraften (Andersson & Öberg 2012:43).

2.3 Problem med pensionssystemets utformning

Det gamla ATP-systemet ansågs ojämlikt bland annat eftersom det missgynnade de med en inkomstutveckling som var jämnt fördelad över en lång arbetskarriär, till exempel industriarbetare samt anställda inom vård och omsorg. De som var särskilt gynnade var individer som fick en allt högre lön ju längre de arbetade och som hade en brant löneutveckling, exempelvis högre tjänstemän. Dessutom kunde man som yrkesverksam lämna arbetsmarknaden flera år utan att det påverkade storleken på pensionen (Lundberg 2003:200). Det nya systemet skulle genom att bland annat ta i beaktande samtliga yrkesverksamma år motverka dessa ojämlikheter mellan olika sociala klasser men vad säger forskningen om utfallet om dessa önskemål att göra pensionerna mer rättvisa? Det finns idag ingen fast pensionsålder i Sverige utan åldern för uttag av pension är som tidigare nämnt flexibel mellan 61 och 67 år. Detta kan till synes ge en ökad valfrihet och vara mer individanpassat men de som arbetar i fysiskt och psykiskt krävande miljöer ser det nödvändigtvis inte det som ett fritt val att gå i pension innan 65 år. Hälsan och arbetsmiljön tillåter helt enkelt inte dessa arbetare att jobba längre upp i åldrarna (jmf Malmquist 2007). Således är det inte alla som gynnas av denna förändring mot ökad valfrihet och orättvisor som uppstår under arbetslivet cementeras även efter pensioneringen. En låg lön ger helt enkelt en låg pension. Om man som pensionär dessutom varit drabbad av arbetslöshet under sin tid som förvärvsarbetande sänker det också pensionsutbetalningen markant. Att medellivslängden i Sverige ökar var av betydelse för att förändra det gamla pensionssystemet och ses som en anledning till att förlänga arbetslivet. Denna ökning av medellivslängden gäller dock ett genomsnitt av hela befolkningen och tar inte hänsyn till socioekonomisk bakgrund. Värt att notera är att inom vissa grupper har medellivslängden faktiskt inte ökat alls. Personer med lägre utbildning lever inte lika länge som de med en högre utbildning och detta i kombination med att de med lägre utbildning pensionerar sig tidigare än högutbildade gör att de med lägre utbildning får en betydligt lägre pension. Skillnader i medellivslängd mellan olika socioekonomiska grupper har dessutom ökat sedan mitten på 1980-talet, där medellivslängden för de med högre utbildning dragit

ifrån de med lägre utbildning. Pensionssystemet fungerar som så att när medellivslängden ökar justeras pensionsutbetalningarna nedåt, detta görs för att kostnaderna för samhället inte ska bli för stora. Det får som konsekvens att det missgynnar de grupper där medellivslängden inte ökat och således missgynnar pensionssystemet de grupper som redan får en lägre pension (Andersson & Öberg 2012:51-52; LO 2011; Socialstyrelsen 2013; Thorslund 2012:150-154). En annan effekt av reformeringen av pensionssystemet är att staten på många sätt lämnat över ansvaret att förse framtidens pensionärer med en standardtrygghet vid pensionering. Detta ansvar vilar nu i allt högre grad på den enskilde individen, som arbetare skall du på egen hand försäkra dig om att övergången från yrkesaktiv till pensionär blir så smärtfri som möjligt exempelvis genom att förlänga arbetslivet eller genom ett individuellt pensionssparande (Lundberg 2003:195-197; Klevmarken 2010:15; Lundberg 2012:75).

3 Teoretiska perspektiv

3.1 Klass som förklaring av ojämlika pensioner

Det har visat sig att klass och socioekonomisk tillhörighet verkar spela en stor roll för vilka som tar ut tidig pension, då arbetare tenderar att lämna yrkeslivet tidigare än exempelvis tjänstemän och utbildningsnivå är en faktor som påverkar individers pensionsuttag (jmf Klevmarken 2010:81; Andersson & Öberg 2012:51-52; Östlund 2012:14-15). En klassbaserad ojämlikhet skulle då finnas kvar även efter pensioneringstillfället eftersom pensionssystemet är utformat så att det gynnar dem som arbetar längre upp i åldrarna och att gå i tidig pension påverkar pensionsutbetalningen negativt. Nedan kommer klass och dess möjlighet till ökad förståelse till hur arbetare med lägre utbildning motiverar sina val att pensionera sig tidigare än 65 år att redovisas.

Klass är ett mångfacetterat begrepp som har utvecklats under många år till att förgrena sig i olika inriktningar och traditioner. Det är framförallt Max Weber och Karl Marx tidiga klassteorier som efterföljande forskare inom samhällsvetenskapen velat utveckla och använda som förklaring till hur ojämlikhet mellan olika grupper kan uppstå och reproduceras. Weber fokuserar på social klass, en klass som uppkommer när människor med liknande bakgrunder interagerar med varandra. Denna klassituation har påverkan på individers livschanser, exempelvis på hur stort konsumtionsutrymme eller anställningstrygghet en människa har. Det som är avgörande för ens klassposition är tillgång till olika resurser i form av förmögenhet, yrkesskicklighet eller utbildning. Marx menade däremot att maktrelationer som har att göra med produktion av varor eller tjänster är det som skapar olika klasser. I fokus är konflikten mellan arbete och kapital och att de som besitter kapital exploaterar arbetskraften (Bengtsson 2010:12; Wright 2012:51). Vidare är även kontrollen över arbete centralt för att förstå klassojämlikhet och kontrollen över arbete är ett sätt för arbetsgivare att behålla disciplinen över arbetarna. För att bryta denna maktasymmetri och öka de anställdas kontroll över sin kunskap och kompetens kan man som individ söka tillskansa sig en högre utbildning. Utbildning blir då även ett medel att säkra ett visst mått av självständighet och oberoende inom yrkeslivet (Wright 2012:55-57).

3.2 Kapital och habitus

Enligt Pierre Bourdieu, en mer nutida klassteoretiker som kom att utveckla Webers tankar om social klass, är ett samhälles klasstruktur till största del uppbyggd av ekonomiskt kapital, dvs. materiella tillgångar och resurser i form av exempelvis fastigheter, förmögenheter och aktieinnehav. Det ekonomiska kapitalet är dock inte tillräckligt för att förklara ojämlikhet och Bourdieu menar att den sociala värld vi individer verkar i bör ses som ett flerdimensionellt rum där olika former av kapital samverkar och på så sätt bygger upp de maktstrukturer som på ett effektivt sätt delar in människor i olika klasser och därigenom skapar ojämlikhet.

Tillgången till olika kapital är väsentligt för att förstå hur klasskillnader uppstår, liten kapitaltillgång innebär att möjligheterna att påverka livssituationer minskar (Bengtsson 2010:16; Bourdieu 1987:3). Enligt Bourdieu är de olika kapitalens huvudformer tre till antalet. Ekonomiskt kapital, som nämnt ovan, handlar om vilka ekonomiska resurser som finns till individens förfogande, kulturellt kapital innefattar saker som exempelvis utbildningsnivå och socialt kapital handlar om individens tillgång till kontakter eller släktskap, vilket kan gynna den ekonomiska och/eller den kulturella kapitaltillgången. Det är inte enbart de olika kapitalformerna som är av betydelse vid en klassanalys utan Bourdieu menar att en individs habitus är väsentligt för att studera fenomen ur ett klassperspektiv. Habitus kan sägas vara den ryggsäck av erfarenheter och egenskaper en individ har med sig i livet och som hjälper individen att orientera sig i olika sociala situationer, en ryggsäck som är påverkad av ens sammansättning av kapitalformer. I en inlärningsprocess som kontinuerligt pågår tillskansar individen sitt habitus och blir på så sätt förberedd att möta olika skeenden i livet (Bourdieu 1987:3; Bourdieu 1993:264; Bengtsson 2010:16-17; Flisbäck 2014:20).

Habitus kan ses som en process i vilken de olika kapitalvolymerna förkroppsligas och som, beroende av volymen av kapital och hur kapitalet är fördelat, kan verka begränsande eller befriande för individen. Ett högt ekonomiskt- och kulturellt kapital kan exempelvis förkroppsligas genom att individen i fråga för sig och talar på ett speciellt sätt eftersom det är något man som individ har fått lära sig i tidiga år. Är exempelvis det ekonomiska kapitalet lågt kan det kompenseras med ett högt kulturellt kapital i form av en akademisk utbildning som ger individen hög status men som inte är direkt kopplat till inkomst. Begreppet habitus hjälper oss att fånga svårigheterna och komplexiteten i hur individer förhåller sig till framtiden samtidigt som det bygger en bro bakåt i tiden, där det kapital vi som individer har med oss från exempelvis uppväxt och utbildning spelar roll för ett socialt återskapande av

ojämlika situationer (Flisbäck 2014:184-185). Detta medför att kapital och habitus är relevant för en bättre förståelse om hur individer väljer sin yrkeskarriär, samt även hur motiveringen att vilja gå i tidig pension kan uttryckas. När man som arbetare lämnar yrkeslivet för att leva som pensionär innebär det att individen lämnar tryggheten i att ha ett arbete, en fast punkt i sitt liv, och går in i en ny fas i livet. Denna nya fas kan medföra en osäkerhet, såväl ekonomisk osäkerhet som en mer identitetskopplad osäkerhet, och då blir kapital och habitus viktiga verktyg för att öka förståelsen om hur individer som väljer att gå i tidig pension motiverar och resonerar om sina val. Har du ett starkt kapital, i alla dess former, är du bättre rustad att möta den nya livssituation som följer med pensioneringen.

Tillgång till vad som kallas riskkapital, ett begrepp Marita Flisbäck använder sig av i *När livet går bort, när livet kommer till* (2014), är för individer ett sätt att hantera de osäkra situationer man som människa möter i livet. Riskkapital beskrivs bäst som den samlade summan av de olika formerna av kapital och desto högre riskkapitalet är, ju högre är också individens förmåga att hantera risker och oförutsägbara händelser. Genom att skaffa sig kunskaper om specifika områden säkerställer man som individ ett gediget riskkapital. Det kan handla om att lära sig om individuellt pensionssparande (kulturellt kapital), att ha en partner, vänner eller ett i övrigt stort kontaktnät (socialt kapital) samt att arbeta så pass mycket att det finns tillräckligt med sparade pengar att möta framtiden som pensionär (ekonomiskt kapital). Allt detta tillsammans minskar känslan av att det är upp till en själv att hantera svårigheter och ta vara på alla de möjligheter som erbjuds i ett individualiserat samhälle (Flisbäck 2014: 76, 109). Flisbäck utvecklar sitt resonemang om riskkapital och menar att det även består av ett tillitskapital. Tillitskapital kan ses som de hjälpmedel som förvärvas i nära relationer individer emellan och tillitskapital ger individen den självsäkerhet som kan vara nödvändig för att möta framtidens osäkra skeenden. Dessutom är tillitskapital väsentligt för hur människan kan använda de andra kapitalformerna (Flisbäck 2014:19).

3.3 Syn på arbete och yrkesidentifikation

För att bättre kunna besvara frågan om hur de individer som inte har någon högre utbildning och arbetat i traditionella arbetaryrken resonerar om varför de gick i tidig pension är det av betydelse att belysa vilken syn på arbete dessa pensionärer hade under sitt arbetsliv. Om man

som arbetstagare såg arbetet som befriande eller begränsande kan öka förståelsen att vilja pensionera sig innan 65 års ålder.

Olika människor går till sina arbetsplatser varje dag av skilda anledningar. Det kan röra sig om rent materiella drivkrafter till arbete, exempelvis lön och betald semester. Andra finner sin motivation till arbete i den tillfredsställelse de känner av att vara del av ett större sammanhang, yrket blir då något man som individ kan känna identifikation till. Arbete kan också ge människan en känsla av att det är moraliskt berättigat att förvärvsarbeta, det är individens plikt mot både samhället och ens nära omgivning att sysselsätta sig själv med meningsfullt arbete. Att faktiskt ha ett arbete är ett sätt för individen att svara mot de förväntningar samhället har på den enskilde individen samtidigt som människor vill utvecklas inom ramen för sitt yrke och integreras i en större grupp. Synen på arbete och dess drivkrafter är alltså både en fråga om anpassning och ett slags självförverkligande, ett självförverkligande som handlar om att göra det som är rätt och något som ger livet en större mening. Samtidigt innebär denna process att det kan uppstå en konflikt, en konflikt som handlar om graden av anpassning till yttre förväntningar ställt mot individens önskan om självständighet. Arbetsplatsen är även en plats där det går att påverka och förändra strukturella förhållanden, men det kan också vara en plats som kan verka begränsande och hindra individer att förändra sin livssituation. Arbete blir i det senare fallet något som låser fast vissa individer i redan ojämlika positioner och något som står i vägen för ett självförverkligande (Gillberg 2010:76-77). Det Gillberg beskriver är alltså att synen på arbete antingen kan vara något som kan ge individen en frihetskänsla eller något som verkar begränsande. Detta kan bidra till ökad förståelse om huruvida pensionärer som lämnat arbetslivet innan de fyllde 65 år tillhör dem som upplevde arbetet som självförverkligande eller om deras syn på arbete var rent instrumentell, det vill säga arbete var för dem endast ett sätt att försörja sig. Även aspekten om arbetsplatsen som en arena för förändring eller som plats för begränsning är relevant för att söka en större förståelse till varför individer väljer att gå i tidig pension, alltså hur de som gått i tidig pension resonerade i relation till sitt arbete. Om man som yrkesverksam kände sig begränsad och fastlåst i sin yrkesroll skulle pensioneringen närmast kunna ses som en befrielse, en period i livet där arbetet inte längre tar upp det mesta av en individs vakna tid.

Yrkesidentitet handlar om den påverkan ett arbete har för den sociala identiteten, alltså hur individen förhåller sig till sitt arbete och sin omvärld. Den sociala identiteten kan beskrivas som hur en individ uppfattar sig själv i relation till sin omgivning. Olika individer förhåller sig på olika sätt till sitt yrke. Vissa känner en stark identifikation till sitt yrke och yrkesrollen är då starkt kopplad till personens sociala identitet. Yrkesidentiteten kopplas i detta fall tätt samman med individens egen person. När yrkesidentiteten och den sociala identiteten knyts samman blir yrkesrollen ett sätt för individen att definiera sin plats i det sociala landskapet, och man blir mer eller mindre sitt yrke (Ulfsson & Flisbäck 2011:101-104).

Vidare går det även att förhålla sig mer distanserat till sitt yrke. Denna distans till yrket kan ta sig uttryck genom att man som yrkesutövare vill skilja på det privata och arbetslivet.

Yrkesutövare som har detta förhållningssätt till sitt arbete ser inte jobbet som en del av ens sociala identitet, utan de går in i en slags rollkaraktär när de påbörjar arbetsdagen. Denna rollkaraktär är något yrkesutövaren sedan kan gå ur efter arbetstiden (Ulfsson & Flisbäck 2011:110-121). Huruvida man som arbetstagare upplevde en stark eller svag identifikation till sitt yrke blir intressant i denna studie då den vill undersöka om detta på något sätt kan kopplas till hur pensionärerna i undersökningen motiverade sina val att tidigarelägga sin pension. Ett tänkbart scenario är att en person som upplevt en stark identifikation till sitt yrke kan ha svårare att faktiskt lämna arbetslivet, och motsatt gäller för de som inte identifierat sig med sitt yrke i större utsträckning. För dessa individer kan det varit en enklare omställning till livet som pensionär då arbetet i sig inte var något som höll kvar dem i arbetslivet.

4 Metod

I detta avsnitt redogörs för studiens tillvägagångssätt för att bäst besvara syftet och frågeställningarna som formulerats och vilken metod som har väglett arbetet för att bättre förstå hur pensionärer som gått i tidig pension motiverat och resonerat kring sina pensionsval. Nedan kommer val av metod, urval, bearbetning av data samt etiska reflektioner belysas och diskuteras.

4.1 Val av metod

För att bäst svara till studiens syfte och dess frågeställningar ansåg jag det lämpligt att använda mig av kvalitativ metod då jag inte sökte generalisera utifrån ett större datamaterial utan syftet var att kunna göra en teoretisk generalisering där intervjupersonernas berättelser kan kopplas till både den tidigare forskningen inom fältet men även de teorier jag utgått från i mitt arbete. Jag var intresserad av motiveringar, upplevelser och berättelser rörande individers pensionsval, något som exempelvis varit svårt att fånga i en enkät. Då jag i min studie valde att fokusera på hur individer som gått i tidig pension uppfattar och tolkar sin sociala verklighet var den kvalitativa metoden det bästa sättet att fånga pensionärernas tankar och resonemang (Bryman 2011:39-40). Eftersom mina frågeställningar söker svar på hur individer resonerar kring och motiverar sitt pensionsval fann jag det lämpligt att utföra kvalitativa intervjuer där deltagarna i studien gavs stort utrymme att ge utvecklande svar för att på bästa sätt kunna besvara frågeställningarna. En annan fördel med den kvalitativa intervjun är att den gav mig, och framförallt mina respondenter, en möjlighet att följa och fördjupa intressanta svar då undersökningen inte var av det standardiserade slaget. En kvantitativ undersökning hade inte gett mig möjlighet att besvara mina frågeställningar eftersom jag då gått miste om hur pensionärerna i studien resonerade om sina val att gå i tidig pension (Bryman 2011:412-414; Trost 2010:39,53-57). Jag valde att genomföra enskilda intervjuer eftersom ett tänkbart alternativ, fokusgruppintervjuer, hade kunnat medföra ett slags gruppbetende där de olika respondenterna tenderat att påverka varandras svar och berättelser. Att mina respondenter dessutom var helt obekanta för varandra hade kunnat göra de obekväma att tala om sina tankar om valet att gå i tidig pension, något som kan vara av känslig och personlig karaktär (Trost 2010:67). Mitt fokus i studien har varit den enskilda individens tankar och funderingar

om valet att gå i tidig pension, utan påverkan av andra individer, därför var enskilda kvalitativa intervjuer det bästa sättet för mig att ta del av dessa berättelser.

4.2 Urval, avgränsningar och val av intervjupersoner

Med stöd av min tidigare forskning och mina frågeställningar har jag valt att begränsa mitt urval av intervjupersoner till gruppen pensionärer som gått i tidig pension, och som inte har en eftergymnasial utbildning samt varit yrkesverksamma som arbetare. Jag har valt att definiera arbetare på liknande sätt som standard för socioekonomisk indelning (SEI) av förvärvsarbetande gör. Arbetare definieras enligt SEI som anställda inom varu- eller tjänstproducerande sektorer och som dessutom inte har en eftergymnasial utbildning. De som är, och har varit, yrkesverksamma enligt denna definition är oftast organiserade inom den centrala arbetstagarorganisationen LO. Enligt SEI är en individs position på arbetsmarknaden avgörande för individens livschanser och för hur välfärden fördelas mellan olika socioekonomiska grupper (SCB 2015). Gruppen pensionärer som varit verksamma som arbetare enligt SEI är den grupp som motiverar syftet med hela mitt arbete och därför var det naturligt att undersöka just denna grupp. Mitt urval är alltså en följd av mitt syfte och mina frågeställningar (Bryman 2011:434). Detta riktade urval hade även fördelen att det avgränsade mitt arbete på ett bra sätt. Jag var inte intresserad av personer med en hög utbildning eftersom de kan sägas vara gynnade av både det gamla och det nya pensionssystemet.

För att komma i kontakt med tänkbara informanter till studien kontaktades olika pensionärsorganisationer och intresseföreningar i och omkring Göteborg. Tack vare detta fick jag tillträde till diverse aktiviteter där jag kunde presentera mitt arbete och berätta om vilka jag sökte till min intervjustudie. Parallellt med detta hörde jag mig för bland bekanta om tänkbara respondenter som passade in på mina kriterier. Arbetet med att finna lämpliga intervjupersoner gjorde att jag fick totalt fyra personer som ansågs lämpliga utifrån studiens syfte. Två av dem fick jag kontakt med genom en pensionärsförening och två fick jag tag på genom bekanta. Via telefonsamtal ställde jag några kontrollfrågor för att säkerställa att de verkligen uppfyllde mina kriterier och därefter bokades tid och plats för intervjuerna. Mina intervjupersoner presenteras i början av resultatredovisningen, jag har där anonymiserat

intervjupersonerna för att inte röja deras identitet och detta utvecklas mer under etiska reflektioner.

Totalt fick jag alltså tag på fyra intervjupersoner och samtliga var män. Det var inte min avsikt att enbart intervjua män men med tanke på att jag arbetade efter ett begränsat tidsschema fanns inte tiden att vara mer specifik i urvalet och eftersträva en jämn könsfördelning. Dessutom uppfyllde mina intervjupersoner tydligt mina kriterier varpå jag inte ansåg att urvalet behövde varieras än mer. Det kunde dock finnas en poäng med att få så stor spridning i urvalet som möjligt för att få en större variation i berättelserna om vad som motiverat pensionärer att gå i tidig pension men utifrån de intervjuer jag genomförde ansåg jag att jag lyckades få ett önskvärt resultat utifrån mina frågeställningar (jmf Yin 2013:93). Syftet med en kvalitativ intervjuundersökning är inte att få ett så stort urval som möjligt för att kunna dra några generaliserbara slutsatser, syftet med denna studie var deltagarnas personliga berättelser och upplevelser om deras resonemang om att gå i tidig pension för att sedan göra relevanta kopplingar till teori och tidigare forskning (Bryman 2011:436). Det bör dock tilläggas att kvinnors berättelser om vad som motiverar valet att gå i tidig pension kan vara annorlunda än mäns berättelser. Kvinnors situation på arbetsmarknaden kan på många sätt vara olik mäns och de eventuella skillnader som kan finnas är något som denna studie dessvärre inte kan belysa och analysera.

4.3 Tillvägagångssätt

I följande avsnitt kommer jag beskriva hur jag förberedde intervjuerna, vart och hur de genomfördes samt hur jag analyserade och arbetade med det empiriska material jag samlade in.

4.3.1 Intervjuguide

Innan jag genomförde mina intervjuer arbetade jag fram en intervjuguide. Då syftet med min studie var att undersöka resonemang och motiveringar till valet att gå i tidig pension, och mina frågeställningar var förhållandevis öppna, utformades intervjuguiden efter olika teman. Frågorna formulerades på ett sätt som stämde överens med mina frågeställningar då jag ville vara säker på att jag kunde svara till syftet med studien. Jag hade läst in mig på vad tidigare forskning kan berätta om varför individer går i tidig pension och tänkbara teorier som kan

vara till hjälp att förstå vad som kan påverka personer att gå i tidig pension. Respondenterna blev informerade om syftet med studien och vad intervjuerna skulle fokusera på och guiden hade en logisk följd. Inledningen av intervjuguiden tog upp frågor som gällde intervjupersonernas utbildningsbakgrund och deras yrkesliv för att sedan behandla själva övergången till livet som pensionär. Jag formulerade frågor som skulle hjälpa mig öka förståelsen för hur pensionärerna i studien resonerade kring sitt val att gå i tidig pension samt vad som kan ha motiverat dem att vilja gå i tidig pension (jmf Bryman 2011:419; Trost 2010:71). En intervjuguide är sällan komplett från första till sista intervjun, utan kan med fördel förändras och förbättras under arbetets gång. Därför justerade jag min intervjuguide efter varje intervju och den slutgiltiga intervjuguiden finns bifogat i arbetet, se bilaga 1.

4.3.2 Genomförande, bearbetning av data och analys

Som tidigare nämnt så bokades tid och plats för intervjuerna med respektive intervjuperson. Tre av intervjuerna genomfördes i grupprum på Göteborgs universitet som jag hade bokat efter överenskommen tid med intervjupersonerna. Den fjärde och sista intervjun utfördes hemma hos en respondent och samtliga intervjuer genomfördes mellan 5 maj och 9 maj 2015. Det var viktigt att intervjumiljön var så ostörd som möjligt då frågorna kunde uppfattas som känsliga, vilket mina respondenter höll med om. Därför var det inga problem att utföra intervjuerna i grupprummen på universitetet då rummen garanterade att jag och intervjupersonerna skulle slippa bli avbrutna. En nackdel kunde dock vara att universitetsmiljön skulle kunna ha den påverkan att den satte mig i ett övertag eftersom det är min "hemmiljö", detta var däremot inget som påverkade respondenterna. Det bör också påpekas att intervjun som genomfördes hemma hos en av respondenterna kan ha haft omvänd effekt då jag kunde uppfattas som en gäst snarare än en student som utförde en undersökning, det är trots allt viktigt att jag som undersökare av ett fenomen är den drivande under intervjun. Detta upplevde jag inte bli fallet hemma hos intervjupersonen, och där var intervjuguiden en bra hjälp för mig att kunna behålla fokus på syftet med undersökningen (jmf Trost 2010:65). Alla fyra intervjuer spelades in efter godkännande av intervjupersonerna. Det underlättade mitt arbete att behålla uppmärksamheten på vad som sades under intervjuerna då jag slapp föra anteckningar. Pensionärerna i studien verkade vara bekväma under våra samtal och jag bedömer inte att de blev hämmade av att spelas in. Samtliga intervjuer tog cirka en timme och min uppfattning är att intervjupersonerna delade med sig av sina tankar om valen att gå i tidig

pension på ett bra sätt, det vill säga de gav intrycket av att vilja dela med sig av sina erfarenheter. Det inspelade materialet transkriberades i sin helhet för att jag på bästa sätt skulle kunna analysera och tolka intervjuerna. Intervjumaterialet kodades för att kunna hjälpa mig kategorisera empirin och för att finna relevanta kopplingar till studiens syfte och frågeställningar. Materialet kom sedan att analyseras med hjälp av de tema som framkom som mest väsentliga för mitt arbete, och för att kunna besvara studiens frågeställningar (jmf Bryman 2011:528; Kvale & Brinkmann 2014:241).

4.4 Studiens tillförlitlighet

Vid kvalitativa studier, likt denna studie, är det viktigt att understryka att det kan finnas flera beskrivningar av den sociala verkligheten. Tillförlitlighet är det övergripande kvalitetskriteriet som i sin tur består av fyra delkriterier; trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera. För att stärka trovärdigheten kan forskaren i fråga exempelvis stämma av sitt resultat med respondenterna för att undersöka huruvida det har gjorts en riktig beskrivning av det empiriska materialet (Bryman 2011:354). Detta har inte gjorts i denna studie, och det kan anses bristfälligt, men då samtliga intervjuer spelades in och transkriberades minskar risken för felaktiga tolkningar. Vidare så har intervjuerna präglats av följdfrågor för att undvika eventuella feltolkningar, det vill säga jag har genomgående arbetat för att stärka trovärdigheten under samtalen med respondenterna. Överförbarhet handlar om det går att relatera studiens resultat till en annan kontext eller tillfälle (Bryman 2011:355). Då det saknas kvalitativ forskning om pensionärers motiv och resonemang kring tidig pensionering är denna del svårare för mig att styrka men eftersom det rådde en stor samstämmighet i respondenternas berättelser tror att jag studiens resultat är överförbara till andra pensionärer med arbetarbakgrund och som gått i tidig pension. Genom att vara transparent och tydligt redogöra för forskningsprocessen har jag sökt säkerställa studiens pålitlighet (jmf Bryman 2011:355) och för att ge läsaren möjlighet att styrka och konfirmera har jag försökt redovisa mitt tillvägagångssätt på bästa sätt och tydligt skilja på respondenternas svar och mina tolkningar av deras berättelser i resultatdelen (Bryman 2011:355).

4.5 Etiska principer

Mitt arbete har vägletts av de fyra grundläggande etiska principer som ska genomsyra all vetenskaplig forskning, informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Informationskravet innebär att forskaren ska informera om studiens syfte och att deltagande i studien är frivilligt. Innan intervjuerna informerade jag respondenterna om syftet med studien och hur intervjuerna var upplagda. Dessutom underströk att deltagandet var helt frivilligt. Respondenterna har inte blivit påverkade att medverka i denna studie, jag har som forskare säkerställt att de har deltagit helt på frivillig basis varpå samtyckeskravet uppfylls. Konfidentialitetskravet innebär att uppgifter om deltagare i vetenskapliga studier ska behandlas konfidentiellt. Som tidigare nämnt är intervjupersonerna anonyma och jag har fingerat deras namn för att undvika identifiering. Avslutningsvis kommer det inspelade materialet endast användas i vetenskapligt syfte, och inte för kommersiellt bruk, varpå även nyttjandekravet uppfylls (Vetenskapsrådet 2002; Bryman 2011:131-132).

5 Resultatredovisning

I följande avsnitt kommer resultatet av de fyra intervjuerna presenteras och analyseras med hjälp av tidigare forskning och teori. Resultatet redovisas i form av olika teman som framkommit ur intervjumaterialet. De olika analyssystemen som redovisas är ekonomiska motiv till pensionering, frihet, hälsa och medellivslängd samt utstötta pensionärer. Innan resultatredovisningen presenteras intervjupersonerna, detta för att få en bättre förståelse om de olika personernas förhållande och möjligheter till att gå i tidig pension. Det bör återigen betonas att namnen nedan är fingerade.

Alf, f.d. reparatör. Lever med sin fru i lägenhet. Gick i pension när han var 60 år. Gick sjuårig folkskoleutbildning och började som 13-åring på en tvåårig yrkesutbildning. Började yrkeslivet vid 15 års ålder och arbetade fram till pensionen på en större fabrik.

Gunnar, f.d. kommunalarbetare med fokus på vatten och avlopp. Lever med sin fru i en villa. Gick i pension när han var 63 år. Har en sjuårig folkskoleutbildning. Började yrkeslivet vid 13 års ålder och arbetade i samma bransch fram till pensionen. Arbetade även som deltidsbrandman fram till han var 61 år.

Per-Erik, f.d. hamnarbetare. Lever ensam i lägenhet. Gick i pension när han var 63 år. Gick nioårig grundskola och tre år på gymnasiet. Har haft ett flertal yrken, exempelvis fabriksarbetare och diskare. Arbetade dock som hamnarbetare under större delen av sitt yrkesliv.

Kent, f.d. drifttekniker med kommunen som arbetsgivare. Lever i villa med sin partner. Gick i pension vid 63 år. Har nioårig grundskoleutbildning och en tvåårig verkstadsutbildning. Kent har även arbetat som fabriksarbetare men arbetade de sista 35 åren för kommunen.

5.1 Ekonomiska motiv till pensionering

Ekonomi, i form av inkomst och lön, är en självklar del av yrkeslivet och det du tjänar in under ditt yrkesverksamma liv ligger till grund för hur stor pensionen blir. Som tidigare nämnt fungerar pensionssystemet som en drivkraft till att arbeta längre för att på så sätt

säkerställa en så bra ekonomi som möjligt när det är dags att pensionera sig. Hur respondenterna har resonerat kring ekonomiska motiveringar för att gå i pension kommer redovisas och analyseras nedan.

Det finns en mycket tydlig ekonomisk medvetenhet hos respondenterna, de har dels räknat på vad det innebär för hushållsekonomin att gå i tidig pension och de har dessutom planerat ganska många år i förväg för att kunna hantera den ekonomiska förlust det faktiskt innebär att gå i tidig pension. Vidare verkar budskapet om en av effekterna av reformeringen av pensionssystemet landat hos intervjupersonerna, nämligen effekten av att ansvaret för att säkra en ekonomisk grundtrygghet efter det yrkesverksamma livet i allt större grad åläggs individen istället för staten (jmf Lundberg 2003:195-197; Klevmarken 2010:15; Lundberg 2012:75) Samtliga pensionärer i studien medger att de sparat en hel del för att säkerställa en ekonomisk trygghet vid pensioneringen, en trygghet de inte anser staten i form av pensionssystemet, kan hjälpa dem med. På så sätt har det ekonomiska kapitalet blivit till ett riskkapital för personerna i min studie och givit dem den ekonomiska trygghet de ansett nödvändig för att ta steget att gå i tidig pension (jmf Flisbäck 2014:76, 109). Per-Erik resonerar om sin ekonomi, och hans möjlighet att gå i tidig pension tack vare eget sparande och låga utgifter:

- Kunde du påverka din pension? (Intervjuare)
- Ja, jo det kunde jag göra. Min inkomst och min pension, om du menar nivån på det jag kommer få i pension? /---/ Jo, det här med 61, det var ju aldrig aktuellt. Men, men det här med 63 och så, med tanke på att jag har sparat och så. Och mina mycket måttliga, jämförbara utgifter. /---/ Så då var det ganska enkelt och se att jag kunde gå i pension då. (Per-Erik f.d. hamnarbetare)

För Per-Erik, som egentligen ville gå mycket tidigare i pension, hade kostnaden att gå i pension än tidigare varit för stor. När han vid 63 års ålder såg möjligheten att gå i pension fanns det inte längre något som höll honom kvar i arbetslivet. Även om ekonomin inte var en drivkraft till arbete så var ekonomin i slutändan det som avgjorde att Per-Erik kunde ta steget att bli pensionär i förtid. Det visar på vikten av tillgång till kapital och hur bristen på vissa

kapitalformer kan kompenseras med hjälp av tillgång till andra former av kapital. I detta fall så hade Per-Eriks vilja att gå i ännu tidigare pension kunnat genomföras om han bara haft ett större ekonomiskt kapital. Per-Erik har nödgats att hushålla med ekonomin på grund av ett lågt riskkapital, och först när det ekonomiska kapitalet blev tillräckligt stort tog han möjligheten att lämna arbetslivet (jmf Flisbäck 2014:76, 109). Att han kunde gå i tidig pension var dock ett utfall av att han själv hade sparat, vilket tyder på att Per-Erik inte ansåg att staten, och pensionssystemet, kunde garantera honom en ekonomisk trygghet gällande valet att gå i tidig pension (jmf Lundberg 2003:195-197; Klevmarken 2010:15; Lundberg 2012:75). En annan som också litat mer på sin egna individuella sparförmåga framför statens ansvar att erbjuda en ekonomisk trygghet vid tidig pension är Gunnar, f.d. kommunalarbetare. Gunnar började pensionsspara vid 40 års ålder efter att blivit övertalad av ett försäkringsbolag. I övrigt är Gunnar den som mest litat på att hårt arbete och en lång yrkeskarriär bör vara tillräckligt för att kunna gå i tidig pension. Däremot är han väldigt tydlig med att valet att gå i tidig pension innebär att han är tvungen att förändra sitt levnads- och konsumtionsmönster. En viktig ekonomisk faktor som gjorde att valet att gå i tidig pension underlättades för Gunnar och Kent, f.d. drifttekniker, var att de sett till att göra sig skuldfria. Gunnar och Kent äger båda sitt boende och de betonar vikten av att inte ha några skulder kvar på sitt boende vid pensioneringstillfället. Framförallt Kent lägger stor vikt vid detta:

Men vi har sett till att göra oss skuldfria. Det var en målsättning, att sen gå i pension då skulle du vara nollställd i skulder. För det är den bästa pensionsförsäkringen du har. /---/
När en får se vad staten har att ge i pension, då blir en ju besviken. (Kent f.d. drifttekniker)

Här visar Kent på att han anser att pensionssystemet, och dess utbetalningar, i sig inte längre är tillräckligt för att försäkra sig om en bra pension. Han belyser även i citatet ovan en annan viktig aspekt gällande valet att gå i tidig pension, nämligen den om tillgång till riskkapital. Som nämnt tidigare är riskkapital en del av en samverkan av många olika sorters kapital, såsom ekonomiskt kapital och kulturellt kapital, och här blir just vetskapen om att man som individ är skuldfri samtidigt som du har en tillgång i form av ett hus ett möjligt riskkapital. Detta riskkapital ger individen en trygghet att gå i tidig pension och möta den nya, och kanske

osäkra tillvaron där du som pensionär inte har samma ekonomiska trygghet som ett betalt arbete kan ge dig (jmf Flisbäck 2014:76, 109)

Samtliga pensionärer i studien har genom ett eget sparande, och då ett starkt ekonomiskt kapital, kunnat planera för att gå i tidig pension. Resultatet av intervjuerna visar också på att personerna i studien hade kunnat tänka sig att lämna yrkeslivet ännu tidigare, förutsatt att de ekonomiska förutsättningarna varit mer gynnsamma. Detta visar på komplexiteten med att försöka förena en teoretisk modell och institutionella möjligheter med den sociala verklighet individer verkar i. Vi har i Sverige ett pensionssystem som är tänkt att fungera som incitament till att arbeta så länge så möjligt för att pensionen ska bli tillräckligt stor för att garantera en standardtrygghet samtidigt som systemet ska upprätthålla en finansiell stabilitet (jmf Regeringen 2014; Pensionsmyndigheten 2015; Lundberg 2012:73). För pensionärerna i min studie är incitamentet till att arbeta högt upp i åldrarna för att säkerställa en individuell ekonomisk trygghet och viljan att bidra samhällsekonomiskt inte det viktiga. Det viktiga för dem är att ha ett tillräckligt stort risk- och ekonomiskt kapital för att hantera oförutsedda händelser, exempelvis en sänkt pension. För att säkerställa denna trygghet kände intervjupersonerna att det var upp till dem själva att garantera en hygglig pensionsutbetalning. Genom att de hade ett tillräckligt stort ekonomiskt kapital kunde de ta steget fullt ut och gå i tidig pension. Med detta sagt var de ekonomiska faktorerna inte det enda som motiverade pensionärerna att lämna arbetslivet innan 65 år, något som nästa avsnitt kommer visa.

5.2 Frihet

I föregående avsnitt kunde ekonomins betydelse för valet att gå i tidig pension påvisas. Detta avsnitt kommer fokusera på vilka andra motiv till tidig pension som intervjupersonerna ansåg vara viktiga och en anledning till att vilja gå i tidig pension visade sig vara en önskan om större frihet och mer fritid.

Alla fyra pensionärer i min studie påbörjade sitt yrkesliv innan de fyllde 20 år, och de har med några få undantag arbetat heltid fram till dess att de valde att gå i pension. De hade anställning i branscher som var fysiskt krävande och de upplevde en viss stress och press på sina

arbetsplatser. Gunnar och Kent hade dessutom jourarbete vilket medförde att de var tillgängliga att rycka in för arbete i stort sett under dygnets alla timmar. Arbetet var på så sätt något som upptog en stor del av tiden för respondenterna i studien, och i vissa fall följde arbetet med intervjupersonerna i hemmet. Detta medförde en uppskattning av fritid och just tillgång till mer tid visade sig vara en stark motivering till varför personerna i studien ville gå i tidig pension. Det finns ett tydligt överensstämmande i hur intervjupersonerna framhåller fritid och ett större privatliv som stark motivering till varför de valde att gå i tidig pension. Att kunna få fler dagar ihop med sin partner, att slippa vara tillgänglig, inte vara orolig på nätterna över att något ska hända när man har juren och möjlighet till självförverkligande. Alla dessa faktorer är något som attraherade personerna i studien till att vilja gå i tidig pension, mycket mer än att jobba några år till för att få en högre pensionsutbetalning. Gunnar beskriver känslan av att ha mer frihet nedan.

Och jag menar, som pensionär. Du kan inte få det bättre. Du gör som du vill, du kommer när du kommer. Du behöver inte fråga en käft om nånting, du ska göra så eller du ska göra så. /---/ Jag ville kunna vara ihop med min fru och kunna göra gemensamma saker. Och nu de sista åren så har vi varit mycket ihop. (Gunnar f.d. kommunalarbetare)

Gunnar arbetade med vatten och avlopp för kommunen samtidigt som han var deltidssbrandman. Båda yrken krävde att han var tillgänglig i stort sett hela tiden något som begränsade hans frihet och att slippa vara kontaktbar och att befrias från ständig beredskap var avgörande för Gunnars beslut att gå i tidig pension. Vad som däremot utmärker Gunnar och hans förhållande till sitt yrke var att han verkligen kände en stark identifikation till sitt jobb. Han lever i ett mindre samhälle där han kom nära invånarna och var ofta igenkänd i sin yrkesroll. Dessutom beskrev han sitt yrke som oerhört fritt och det var framförallt friheten i arbetet som var den främsta drivkraften till arbete. Detta visar att de teoretiska föreställningar som finns om att syn på arbete som något som kan verka befriande och stimulerande för individen inte behöver innebära att övergången till en annan sorts frihet med nödvändighet är svår. Det sociala kapital Gunnar har i form av relationen med sin fru samt den nära kontakten med invånarna i samhället har fungerat som ett tillitskapital och har underlättat beslutet att gå i tidig pension. De goda sociala kontakterna och tillitskapitalet har hjälpt Gunnar att mildra den eventuella känslan av en förlust av yrkesidentitet som kunde uppstå när arbetet under en så

lång tid varit en del av den sociala identiteten, en yrkesidentitet han övergav till förmån för livet som pensionär (jmf Flisbäck 2014:19; Gillberg 2010:77; Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011:101-104).

Kent, f.d. drifttekniker, har en liknande arbetsbakgrund som Gunnar och hade också jourtjänst vilket innebar att det var svårt att koppla från arbetet under fritiden. Kent berättar nedan om vad som fick honom att vilja gå i tidig pension och resonerar lite om när han lämnade ifrån sig det telefonabonnemang han haft på arbetet.

Leva! Känna att en kan göra vad en vill utan att behöva känna såhär, jag behöver inte fundera på nätterna om de ringer eller inte. /---/ Jag ville ju vara ledig. Min dröm var att vara ledig från maj till och med oktober. Och verkligen få vara ledig. Ingen telefon och ingenting. /---/ Och sen lämnade jag ifrån mitt mobilabonnemang för jag har ju haft samma nummer på jobbet sen, ja alla tider. Och jag sa klipp det kortet så ingen annan stackare får det. Sen gick jag och tog ett kontantkort till min telefon. Icke registrerat. Och så fick jag vara ifred. (Kent f.d. drifttekniker)

Citaten ovan exemplifierar en stark längtan efter frihet och oberoende från arbetet, och från telefonen som kan ses något som verkligen begränsade Kent från att slappna av från sitt jobb. Precis som i fallet med Gunnar går det inte att dra slutsatsen att Kent i sitt arbete inte upplevde en självständighet i sin yrkesroll. Kent uttrycker inte specifikt en känsla av frihet i sitt arbete men han ger tydligt uttryck för hur hans frihet i arbetet blev begränsat vid tillsättandet av en ny chef. Tidigare beskrev han sin gamle chef som någon som inte lade sig i hans arbete eftersom den chefen inte hade någon egentlig kunskap om vad Kent faktiskt utförde för arbete. När sedan den nye chefen anställdes så ville den personen i sin tur veta allt om Kents förehavanden på den anläggning som Kent jobbade vid.

Och jag är ju inte van vid en chef som har koll, har du jobbat i 30 år utan nån som har kollat dig så då tar det ju lite på en, det där. Att helt plötsligt behöva fråga. Det har ju inte jag varit van vid, utan jag har ju kört mitt race om en säger så då va. (Kent f.d. kommunalarbetare)

Just att Kent uttrycker det som att ”då tar det ju lite på en” kan vara ett uttryck för att han kände sig ifrågasatt, att hans kompetens och hans yrkesidentitet fick sig en törn. Kents frihet begränsades på ett sätt han inte upplevt tidigare vilket kan visa på att han miste den kontroll han hade över sitt arbete. Kontrollen över arbete är centralt för att en arbetsgivare ska behålla disciplin över sina anställda men det förstärker även ojämlikheten mellan parterna. När Kent inte längre upplevde att han hade den kontroll och frihet över sitt arbete kan detta ha påverkat honom ytterligare till att vilja gå i tidig pension (jmf Wright 2012:55-57). Det kan förklara Kents längtan efter den frihet livet som pensionär kan erbjuda. Per-Erik, f.d. hamnarbetare och som kanske var den av deltagarna i min studie som hade minst inflytande över sin arbetssituation eftersom han endast arbetade vid behov, nämner längtan efter självförverkligande som motiv till att gå i tidig pension.

En möjlighet till självförverkligande. Att utveckla det som är mina intressen, bland annat att utveckla språk och, för det har jag inte haft tid till. Ett bildningssug kan man säga. Och en nyfikenhet. Och det var ett av skälen att jag ville gå i tidig pension, att jag ville få tid att utveckla det intresset. (Per-Erik f.d. hamnarbetare)

Kontrollen över arbetet var för Per-Erik näst intill minimal. Han fick arbeta vid behov och dessutom arbetade han på flera olika avdelningar vilket gjorde att han inte kunde planera sin fritid på samma sätt som en arbetare med ett fast schema kan göra. I fallet Per-Erik går det använda teorier om hur ojämlikhet skapas utifrån ett klassperspektiv. Per-Erik, sin gymnasieutbildning till trots, tillhör gruppen arbetare utifrån SEI:s kriterier. Han hade en osäker anställning vilket begränsade hans livschanser och möjlighet till självförverkligande. Dessutom arbetade han med produktion av tjänster där Per-Erik ställde sin arbetskraft till arbetsgivarens förfogande och just för honom innebar det en väldigt liten kontroll över sina arbetsvillkor. Vidare hade han inte tillgång till det nödvändiga kapital för att kunna stärka sin självständighet. Ett stort nätverk av kontakter med rätt personer och en högre utbildning hade kunnat vara till hjälp (jmf Bengtsson 2010:12,16; Bourdieu 1987:3 Wright 2012:57). Arbetet var också något som kom att stå i vägen för Per-Eriks vilja till självförverkligande och

arbetsplatsen begränsade honom, något som kan ha motiverat Per-Erik att vilja gå i tidig pension (jmf Gillberg 2010:77).

Längtan efter ett oberoende från arbetet förenar pensionärerna i studien och den gemensamma nämnaren verkar vara att deras arbeten begränsade deras frihet. En vilja att uppleva större frihet har motiverat och hjälpt dem att fatta ett beslut om att gå i tidig pension. När pensionärerna i studien resonerade om sina val att gå i tidig pension så var inte det viktiga att arbeta några extra år för att på så sätt få en större pensionsutbetalning. Ställt mot mer fritid, möjlighet till självförverkligande och en större frihet fungerade inte pensionssystemets drivkraft till mer arbete för respondenterna. Nästa avsnitt kommer analysera hur pensionärerna resonerade om hälsa, och om oro för en försämrad hälsa kan ha motiverat dem att gå i tidig pension.

5.3 Hälsa och medellivslängd

En viktig anledning till varför det gamla ATP-systemet ansågs vara i behov av en reformering var att det inte tog hänsyn till den ökade medellivslängden. Med en ökad medellivslängd följer en allt större andel av befolkningen som är äldre, och dessa äldre belastar pensionssystemet på så sätt att pensionen behöver betalas ut under en längre tid till allt fler individer som lämnat yrkeslivet. Samtidigt visar studier på att oro för dålig hälsa är en av anledningarna till varför man som yrkesverksam vill lämna arbetslivet och väljer att gå i tidig pension (jmf Thorslund 2012:150; Malmquist 2007:17) Som redovisats i föregående avsnitt så var frihet och önskan om mer fritid en viktig anledning till varför pensionärerna i denna studie valde att gå i tidig pension, men det var inte enbart en önskan om mer fritid som motiverade dem. I denna del kommer intervjupersonernas tankar om hälsa och dess påverkan på beslutet att gå i tidig pension redovisas.

Även om ingen av respondenterna uppgav att de led av en försämrad hälsa och att en sämre hälsa var ett direkt motiv till deras beslut att gå i tidig pension så återkom ofta tankar och resonemang om hälsa och arbetsmiljöns påverkan på hälsotillståndet. Gunnar, som strax innan han fyllde 60 år hade bestämt sig för att gå i pension vid 63 år, berättade i intervjun att den

främsta orsaken att gå i tidig pension var en önskan om att ha mer tid ihop med sin fru men när frågan ställdes om hur stor påverkan han själv hade i beslutet att lämna arbetet i förtid öppnar han upp för alternativa förklaringar.

- Så du kunde påverka ditt eget beslut? (intervjuare)
- Ja, helt och hållet. Det var ingen annan som påverkade mig. Och de som ifrågasatte mig då, då sa jag, nej. Jag tänker på hälsan. (Gunnar f.d. kommunalarbetare)

Lite senare under intervjun utvecklar Gunnar hur han ser på sin framtid som pensionär och då återkommer tankar om hälsan och dess påverkan på beslutet att gå i tidig pension.

Ja, att jag klarar av att ha hälsan. Det är bara att hoppas. Så länge jag kan leva på det viset så är det bra. /---/ Och det var också en bidragande orsak till att jag bestämde mig för att sluta tidigt. Jag ska inte jobba så länge. (Gunnar f.d. kommunalarbetare)

Gunnar såg vad ett slitsamt arbete i hög ålder kan föra med sig för risker. Hans far hade arbetat sedan unga år med ett krävande fysiskt arbete och drabbats av sjukdom i slutet av sitt yrkesliv. Vetskapen om att sjukdomar kan vara ärftliga gjorde att Gunnar i hög grad tänkte på hälsan i relation till pensionsbeslutet. Att medellivslängden generellt har ökat verkar inte haft någon effekt på Gunnar och hans beslut att gå i tidig pension. Han upplevde en reell oro över att inte kunna njuta av friheten man har som pensionär samt en oro över att inte få mer tid med sin fru något som citatet nedan tydligt belyser.

Om jag jobbar till 65 och hon till 67 kanske hon inte fyller 68 och jag står ensam. Och då kanske jag inte fyller 66. Och dom åren vi kan få ihop innan vi blir rullstolsburna eller hamnar på sjukhus är ändå skönt. Dom åren är mycket, mycket mer värdefulla än om du får lite extra pension. (Gunnar f.d. kommunalarbetare)

För Gunnar är det viktigt att få så många friska år som möjligt tillsammans med sin fru. Gunnars relation med sin fru kan i detta fall fungera som ett slags tillitskapital där den

trygghet och kärlek som Gunnar får av sin fru förstärker de andra kapitalformerna, ekonomiskt- och riskkapital, och ger Gunnar en optimism inför framtiden i livet som pensionär (jmf Flisbäck 2014:19). De övriga pensionärerna i studien resonerar på liknande sätt som Gunnar. Tankar om hälsan är ständigt närvarande när de diskuterar sina val att gå i tidig pension. Alf, som arbetade som reparatör på en fabrik, uttrycker en önskan om att få leva lite efter pensioneringen, istället för att arbeta till 65 år och sedan ”kanske ramla av” och när Alf pratar om sin framtid så ser han ljus på livet som pensionär så länge han får vara frisk. Kent, f.d. drifttekniker, upplevde en stressig period på arbetet strax innan han gick i pension och ställde då hälsan mot en större pensionsutbetalning.

Det kanske var ett förstadium till det dom kallar att gå in i väggen eller vad det är. Men jag blev trött. Och det kanske också var en orsak. /---/ Ja vafan, ska en gå där och gnida för? Det gjorde kanske 1800 i vanlig pension. 1800 i månaden, men en kanske inte har nån nytta av dom. (Kent f.d. drifttekniker)

På samma sätt som mina respondenter valde frihet och fritid före ekonomin så är även hälsan överordnad en högre pensionsutbetalning. Att det förhåller sig så är kanske inte förvånande, intervjupersonerna berättar flera historier om vänner, bekanta och kollegor som strax innan eller strax efter pensioneringen insjuknat och avlidit. Precis som den tidigare forskningen visade så har faktiskt inte medellivslängden ökat för de med lägre utbildning något som blir tydligt i dessa intervjuer (jmf Andersson & Öberg 2012:52-53; Thorslund 2012:151-154). Även strävan efter en så god hälsa som möjligt verkar fungerat som en garant för en god pension och ett riskkapital som möjliggör och motiverar respondenterna att vilja gå i tidig pension (jmf Flisbäck 2014).

Sammanfattningsvis så var ekonomin viktig för deltagarna i studien och deras möjlighet att gå i tidig pension, främst genom ett eget sparkapital. Frihet och mer fritid var på ett sätt överordnat ekonomin eftersom pensionärerna i studien valde mer tid för sig själva framför en högre pensionsutbetalning och farhågor om en försämrad hälsa var även det av betydelse som motivering att gå i tidig pension. Alla dessa faktorer är sådana som pensionärerna själva till viss del kunde styra över, även om det går att diskutera i hur hög utsträckning det faktiskt går

att påverka sin egen hälsa i fysiskt slitsamma arbetsmiljöer. I nästa avsnitt kommer pensionärernas subjektiva inställning till hur de uppfattades av arbetsgivarna under de sista yrkesverksamma åren redovisas och huruvida de kan ha ansetts blivit utstötta från arbetet eller inte och om detta kan haft påverkan på deras motivering att gå i tidig pension.

5.4 Utstötta pensionärer

I tider av effektiviseringar och rationalisering kan arbetsgivare använda sig av förtida pensionering för att minska antalet anställda. Det finns dessutom en föreställning om att de äldre behöver fasa ut från arbetsmarknaden för att lämna plats för en yngre och friskare arbetskraft, unga behöver få möjlighet att komma in på arbetsmarknaden (jmf Andersson & Öberg 2012:39,43). Detta avsnitt belyser om pensionärerna i studien upplevde krav från arbetsgivarna att lämna sina arbeten i förtid och om detta kan ha påverkat dem eller inte.

Per-Erik, som arbetade många år som hamnarbetare, berättar att han ofta känt av upp- och nedgångar i konjunkturen och detta blev extra påtagligt för honom då han arbetade som något som kallas för ”blix”, vilket innebär att han inte hade en fast tjänst utan fick rycka in vid behov. Under vissa perioder var det väldigt lite jobb medan det ibland fanns tider av obegränsade möjligheter till extraarbete. Även om Per-Erik kände sig behövd de sista åren innan han gick i pension så upplevde han att de yngre gynnades vid exempelvis utbildning på företaget. Att det under samma period som Per-Erik gick i pension samtidigt drogs ner på personal verkar haft viss påverkan på hans pensionsbeslut.

Dom sa upp en massa människor då. Även ordinarie sa dom upp. Men nu har det börjat komma tillbaka gods så nu har dom återanställt igen. Men det var med där då, för då var det ingen chans att få ordinarie jobb på den avdelningen där så att då var det inte aktuellt. Utan då var det bara, utan då kändes det verkligen som att det var lagom tid att sluta då.
(Per-Erik f.d. hamnarbetare)

Det fanns hos Per-Erik en önskan om att få ordinarie jobb på en viss avdelning och det var också något som hade kunnat få honom att faktiskt arbeta till minst 65 års ålder. När

erbjudandet om fast anställning inte kom medförde det att beslutet att gå i tidig pension underlättades, även om det inte var den avgörande orsaken till att Per-Erik lämnade arbetet innan 65 år. På så sätt går det att påstå att han blev utstött från sitt arbete, och att faktorer som han själv inte råde över hade påverkan över hans motivering att gå i tidig pension. Arbetsgivaren gav de yngre mer möjligheter att utbilda sig och de erbjöd inte Per-Erik en ordinarie tjänst. I kombination med att företaget samtidigt sa upp människor underlättade Per-Eriks beslut att lämna yrkeslivet (jmf Andersson & Öberg 2012:43). Situationen för Alf påminner om Per-Eriks. Alf, som arbetade flera år på en större fabrik, gick i pension redan vid 60 års ålder, alltså ett år innan det faktiskt är möjligt att ta ut ålderspension. Anledningen till att han lämnade arbetet redan då var att han fick erbjudande om avtalspension vilket innebar att företaget betalade en viss del av lönen fram till det att Alf fyllde 65 år. Detta erbjudande kom i en tid då företaget sa upp flera anställda. Alf berättar lite om erbjudandet om avtalspension nedan.

Nä, alltså det kommer med jämna mellanrum, när produktionen går ner. När de ska dra ner på folk så kommer det ju avtalspension. /---/ Vi var ju fem stycken som gick på våran avdelning. Några var ett par år äldre. (Alf f.d. reparatör)

Alf hade bestämt sig redan när han var 57 år att gå i pension när han blev 60 år, och erbjudandet uppfattades av Alf enbart som en ekonomisk bonus. När erbjudandet kom från arbetsgivaren var Alf semesterledig och han fick enbart en dag på sig att tacka ja till erbjudandet. Även om Alf blev väldigt glad över erbjudandet och genast accepterade det, så kan det vara ett sätt för arbetsgivaren att göra sig av med den äldre arbetskraften under svårare ekonomiska tider vilket tyder på att man från arbetsgivarens sida i detta fall inte anser att den äldre arbetskraften är värd att behålla när produktionen minskar. Det blev en slags ofrivillig men samtidigt i hög grad frivillig pensionering för Alf (jmf Andersson & Öberg 2012:40,43). Någon som verkligen ger uttryck för känslan av att "vara i vägen" på arbetsplatsen samt för den yngre arbetskraften under de sista yrkesverksamma åren är Kent. Några år innan Kent gick i pension anställdes en yngre medarbetare som skulle efterträda honom, och ungefär samtidigt hade Kent fått en ny chef. Personen som skulle ersätta honom fick genast en mycket

högre lön och när Kent försökte förhandla upp sin lön möttes han av motstånd från arbetsgivaren.

Och när vi hade sista löneförhandlingen på april, då sa jag att jag ville ha samma. Och det gick ju inte. Nä, det gick inte. /---/ Men då slutar jag. Och det var inget mer tjafs om det.
(Kent f.d. drifttekniker)

Detta verkar faktiskt ha varit den utlösande faktorn till varför Kent faktiskt tog beslutet att gå i tidig pension även om hälsan och en önskan om mer frihet också var starka motiv till varför han valde att pensionera sig tidigt. Likt Per-Erik, f.d. hamnarbetare, hade även Kent kunnat tänka sig att arbeta längre, förutsatt att förhållanden förändrades. Han hade en önskan om att gå ner på halvtid men fick aldrig något gehör från ledningen för det önskemålet. I Kents fall känns det uppenbart att arbetsgivaren inte ville att han skulle arbeta så länge som till 65 år, de hade redan anställt en ersättare och de erbjöd honom inte mindre arbetstid vilket gjorde att Kent inte kände sig lika delaktig på arbetsplatsen som förut (jmf Andersson & Öberg 2012:43). Det är inte enbart utstötningssmodellen som gör att pensionärerna i studien stöttes bort från sina yrken. Även klass kan förklara deras situation. De fyra pensionärerna i min studie tillhör en arbetarklass som genom sin klassposition inte har samma möjligheter att påverka sina livschanser som exempelvis en mer privilegierad medelklass. Däremot har de ändå haft en stor påverkan på varför de valde att gå i tidig pension.

6 Diskussion

Syftet med studien har varit att med hjälp av teori och tidigare forskning närma sig en ökad förståelse om hur individer resonerar kring sina val att gå i tidig pension och vad som kan ha motiverat deras beslut. Nedan kommer resultatet diskuteras på ett mer övergripande plan för att visa på hur studien kan öka förståelsen om hur pensionärer resonerar kring sina pensionsval.

6.1 Betydelsen av klass

Pensionärernas klassituation har haft påverkan på bland annat deras livschanser och anställningstrygghet. Studiens resultat visar att intervjupersonerna inte hade tillräcklig kontroll över sina arbeten för att fullt ut kunna bestämma tiden för pensionering. Då ingen av dem hade någon högre utbildning hade de inte tillräckligt kulturellt och socialt kapital att säkra ett större oberoende i arbetslivet. Trots att bristande kontroll över arbetssituationen inte var det som fick pensionärerna i studien att gå i tidig pension kan det haft viss påverkan på deras beslut. Även om de inte explicit uttryckte det så fanns det en samstämmighet vad gäller arbetsgivarnas kontroll över deras arbetssituation. Detta kan ha påverkat och motiverat intervjupersonerna till att vilja gå i tidig pension (jmf Bengtsson 2010:12; Wright 2012:51,55-57). Vidare kan habitus hjälpa till att förklara pensionärernas möjliga utstötning från arbetet. Det kapital som personerna i studien har med sig, och som genom habitus finns förkroppsligat i dem, har verkat begränsande på så sätt att de inte givits möjlighet att helt och hållet bestämma exakt tidpunkt för deras pensionering. Som ”motståndare” har de haft arbetsgivare med ett större ekonomiskt-, kulturellt- och socialt kapital, och därigenom ett, från pensionärerna i min studie, skilt klasshabitus. Arbetsgivarna har delvis kunnat diktera villkoren över tidpunkten för pensionering för respondenterna i studien (jmf Bengtsson 2010:16; Bourdieu 1987:3; Bourdieu 1993:264; Flisbäck 2014:184). Detta kan ses som ett utslag av den ojämlikhet som befästs i arbetslivet och som följer individer genom livet vilket den tidigare forskningen kunde visa. Klass visar sig vara av stor betydelse för att förklara skillnader i medellivslängd mellan olika socioekonomiska grupper (Andersson & Öberg 2012:52). Det fanns hos pensionärerna i studien en reell oro över att inte kunna njuta fullt ut av livet som pensionär på grund av att de inte trodde sig kunna arbeta exempelvis till 65 eller

67 år utan att det skulle få konsekvenser för hälsan. Denna fysiska oro visar på hur starkt habitus kan verka och hur klass internaliseras ur individuella erfarenheter. Rädslan över att inte leva länge är sann och pensionärernas klasshabitus gör att de känner farhågor med att förlänga sina arbetsliv (jmf Bourdieu 1987:3; Bourdieu 1993:264; Bengtsson 2010:16-17; Flisbäck 2014:20). Rädslan är även empiriskt befogad, enligt den forskning som finns i ämnet (jmf Andersson & Öberg 2012; Malmquist 2007), och kan vara en förklaring till hur lägre utbildade arbetare motiverar sina val att gå i tidig pension. Det verkar här som att det goda syftet med införandet av det nya pensionssystemet, som på ett bättre sätt skulle minska klasskillnader (jmf Lundberg 2003, 2012), inte fallit väl ut. Individer i arbetarklassen kan, i likhet med vad denna studies resultat visar på, komma vilja att gå i tidig pension så snart det ekonomiska kapitalet är tillräckligt stort, och är dessutom riskkapitalet stort kan det visa sig ytterligare motivera människor att gå i tidig pension. Detta står i skarp kontrast med vad som är syftet med pensionssystemet, nämligen att genom incitament söka få individer att arbeta så länge som möjligt.

6.2 Ekonomi ställt mot frihet

Ekonomi visade sig vara av stor betydelse för deltagarna i studien, men kanske inte på det sätt som pensionssystemet tänkt fungera. En viktig anledning till att pensionssystemet ser ut som det gör idag är att det ska fungera som en ekonomisk drivkraft till att förlänga arbetslivet. Den medföljande positiva sidoeffekten till att arbeta längre är att det på samma gång gynnar samhällsekonomin. Om fler väljer att arbeta längre skapas ett större underlag för att kunna betala ut pensioner och på samma gång upprätthålla en offentlig välfärd (jmf Lundberg 2003:39, 2012:70). Pensionärerna i denna studie resonerade i mångt och mycket om ekonomiska förutsättningar men de resonerade inte om att arbeta längre för att få en högre pensionsutbetalning. Det visade sig vara viktigt med ett eget sparande för att på så sätt kunna öka möjligheten att gå i tidig pension, och samtliga deltagare i studien uppgav att det var de sparade pengarna som möjliggjorde en tidig pensionering. Personerna jag intervjuat ville alltså arbeta så mycket som möjligt under sina yrkesverksamma år för att på ålderns höst kunna jobba så lite som möjligt. De ansåg dessutom inte att staten kunde garantera dem en tillräcklig standardtrygghet för att kunna gå i tidig pension. Det var genom det egna ekonomiska kapitalet som pensionärerna i studien kunde se fram emot mindre arbete. I likhet

med vad forskningen visar har staten genom det nya pensionssystemet tagit ett steg tillbaka när det gäller att garantera standardtryggheten för dagens pensionärer, något som var påtagligt i detta arbete (jmf Lundberg 2003:195-197; Klevmarken 2010:15; Lundberg 2012:75).

Intervjupersonerna ansåg att den pensionsutbetalningssystemet skulle stå för inte skulle vara tillräcklig för att kunna gå i tidig pension. Detta kan relateras till att staten inte längre bör ses som den främsta understödjaren av en ekonomisk trygghet när individer lämnar yrkeslivet.

Vidare så var längtan efter frihet och självförverkligande av större betydelse än en högre pensionsutbetalning. Detta kan, i likhet med vad som diskuterats ovan, förklaras utifrån ett klassperspektiv där friheten som arbetare är begränsad på bekostnad av arbetsgivarnas behov av kontroll över arbetet (jmf Wright 2012:55-57). Det går också att förklara längtan efter frihet med hjälp av teorin om syn på arbete (jmf Gillberg 2010:76-77). Gillberg beskriver den konflikt som kan uppstå när samhällets, och i detta fall arbetsgivarnas, förväntningar och krav på anpassning ställs mot individens önskan om självständighet. Resultatet i denna studie visar på att arbetet kom att fungera som något som höll tillbaka pensionärernas möjlighet till självförverkligande. Deltagarna i studien såg inte arbete som frihetsskapande och därför var en tidig pension en möjlighet att kunna öka självständigheten. Eftersom pensionärerna i studien kände sig begränsade i sina yrken kom pensioneringen för dem att fungera som en befrielse. Däremot så kan det teoretiska antagandet om att en stark yrkesidentifikation skulle kunna försvåra övergången från arbetslivet till livet som pensionär inte styrkas utifrån studiens resultat. De som deltagit i detta arbete kände en stark koppling till sina yrken och de kände sig uppskattade på respektive arbetsplats (jmf Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011:101ff). Detta innebar dock inte att de kände att anknytningen till deras yrken höll tillbaka dem i deras vilja att gå i tidig pension. Viljan till självförverkligande och en längtan efter mer frihet visade sig vara ett mycket starkt motiv för deltagarna i studien att vilja pensionera sig innan 65 års ålder.

Styrkan med denna studie är att den har kunnat öka förståelsen för hur ett litet antal utvalda pensionärer funderat kring sina val att gå i tidig pension. Då resultatet av de olika intervjuerna var påfallande lika visar det att det med hjälp av teori, tidigare forskning och en konsekvens i tillvägagångssättet går att göra teoretiska generaliseringar utifrån kvalitativa intervjuer. Även

om detta arbete ger en möjlighet att på ett djupare sätt förstå hur pensionärerna i just denna studie motiverat sina val att gå i tidig pension finns det möjlighet till förbättringar och utvecklande av detta arbete och dess resultat. Detta kommer utvecklas i det avslutande avsnittet.

7 Slutsatser

Denna avslutande del av arbetet kommer sammanfatta de resultat som varit mest centrala för att svara till studiens syfte och för att besvara dess frågeställningar. Slutligen kommer förslag på utveckling av studien och eventuell vidare forskning inom ämnesområdet pensionärer som går i tidig pension presenteras.

Med hjälp av intervjuerna kunde flera viktiga motiv till att gå i tidig pension urskönjas. Eftersom deltagarna på många sätt belyste flera liknande motiveringar och resonemang om sina val att lämna arbetet är det svårt att peka ut en dominerande förklaring till deras pensionsval. Resultatet visar dock på att deltagarna i studien har resonerat om de ekonomiska förutsättningarna för att kunna lämna yrkeslivet. Genom ett tillräckligt stort ekonomiskt kapital underlättades beslutet att gå i tidig pension, och på så sätt var ekonomin något som kan öka förståelsen för vad som motiverade individerna i studien att gå i tidig pension. En andra stark motivering till tidig pension var längtan efter mer fritid. Deltagarna resonerade om sina pensionsbeslut utifrån en längtan av att komma bort från den kontroll arbetsgivarna hade över deras arbetssituation och deltagarna uttryckte en längtan efter att fritt kunna förfoga över sin tid. Frihet kom att visa sig vara överordnat ekonomin eftersom deltagarna inte ansåg det vara värt att arbeta längre för att kunna få en högre pensionsutbetalning. En oro för en försämrad hälsa ju längre respondenterna arbetade fungerade också som motivering till att gå i tidig pension. Under intervjuerna berättade deltagarna om hur de inte ansåg det vara värt att slita ut kroppen för att få en bättre pension och de valde då att lämna yrkeslivet för att på så sätt kunna försäkra sig om att kunna leva livet fullt ut som friska pensionärer.

Vidare så visade resultatet på att pensionsbeslutet inte enbart låg i pensionärernas händer. Att som arbetare inte ha kontroll över sitt arbete kunde i vissa fall fungera som motiv till tidig pension. En av respondenterna hade exempelvis väldigt lite inflytande över hur och när han skulle arbeta och detta kom att fungera som motivering till att fatta beslutet att gå i tidig pension. Även andra deltagare i studien berättade om hur chefer och arbetsgivare velat öka sin kontroll över deltagarnas arbetssituation, och detta fungerade som en slags utstötning från

arbetet. Respondenterna uttryckte något som kan liknas vid att de inte längre var önskvärda och detta påskyndade deras beslut att lämna sina arbeten i förtid.

Klass visade sig också kunna öka förståelsen till varför pensionärerna i min studie gick i tidig pension. Deras klassposition medförde att de inte fullt ut ägde kontrollen över pensionsbeslutet men även teorin om hur kapital i olika former påverkar individens livschanser kunde öka förståelsen för hur pensionärerna i studien motiverade sina beslut. Ett ekonomiskt kapital gjorde det möjligt att i god tid planera sin pension och kom att fungera som riskkapital. Riskkapitalet, i detta fall summan av ekonomiskt-, kulturellt- och till viss del socialt kapital, gav pensionärerna en möjlighet att bättre hantera den osäkra situation som övergången från yrkesverksam till livet som pensionär kan innebära.

Arbetet med studien har stimulerat till funderingar om fördjupning av hur individer resonerar om livets olika faser och övergångarna däremellan. Då denna studie enbart undersökt hur män utan högre utbildning motiverar och resonerar kring sina val att gå i tidig pension skulle det vara av stort intresse att på liknande sätt undersöka kvinnor som varit verksamma som arbetare och som valt att gå i tidig pension. Vidare skulle en kvalitativ studie av pensionärer som har en högre utbildning, och som gått i tidig pension, resonerat om sina val kunna fördjupa förståelsen om vad som motiverar individer att lämna arbetslivet i förtid. Detta för att finna eventuella likheter och skillnader om hur individer från olika grupper resonerar kring viljan att gå i tidig pension. Avslutningsvis så visar arbetet med denna studie på att individer inte alltid agerar på det sätt som teorier och institutioner förutsätter och att ekonomiska motiv visar sig få stå tillbaka till förmån för mjukare värden, såsom mer tid med nära och kära samt en längtan och möjlighet till självförverkligande.

Litteratur- och källförteckning

Andersson, Lars & Öberg, Peter. 2012. Äldre i arbetslivet- delaktiga eller marginaliserade? I Lars Andersson och Peter Öberg (red.). *Jämlig ålderdom? I samtiden och framtiden*. 39-63. Malmö: Liber AB.

Bengtsson, Mattias. 2010. Olika sidor av klass. I Maria Oskarsson, Mattias Bengtsson och Tomas Berglund (red.). *En fråga om klass- levnadsförhållanden, livsstil, politik*. 12-21. Malmö: Liber AB.

Bourdieu, Pierre. 1987. What Makes a Social Class? *Berkeley Journal of Sociology: A Critical Review*. Volume XXXII: 1-17.

Bourdieu, Pierre. 1993. "Distinktionen". *Kultursociologiska texter*. Stockholm/Steag: Brutus Östlings Bokförlag Sympison.

Bryman, Alan. 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.

Flisbäck, Marita. 2014. *När livet går bort, när livet kommer till. Existenssociologiska betraktelser av konstnärligt arbete, familjebildning och anhörigförlust*. Lund: Studentlitteratur AB.

Gillberg, Gunnar. 2010. *Individualiseringens villkor: unga vuxnas föreställning om arbete och självförverkligande*. Diss., Göteborgs universitet.

Klevmarken, Anders. 2010. *Vem arbetar efter 65 års ålder? En statistisk analys*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend. 2014. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur AB.

LO. 2011. *Pensionsreform i halvtid: Social- och välfärdspolitik*. 46. Stockholm: Strömbergs Distribution AB.

Lundberg, Urban. 2003. *Juvelen i kronan: Socialdemokraterna och den allmänna pensionen*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

- Lundberg, Urban. 2012. Pensionssystemet- en rättvis fördelning över livsloppet? I Lars Andersson och Peter Öberg (red.). *Jämlig ålderdom? I samtiden och framtiden*. 64-89. Malmö: Liber AB.
- Malmquist, Claes. 2007. *Den demografiska utvecklingens påverkan på det svenska samhället*. 55. Orrviken: Malmquist Ekonomikonsult i Orrviken AB.
- Pensionsmyndigheten. 2015. *Varför ett nytt pensionssystem?*
<https://secure.pensionsmyndigheten.se/OmPensionssystemet.html> (hämtad 2015-04-14).
- Regeringen. 2014. *Pensioner. Så fungerar det*. <http://www.regeringen.se/sb/d/14816> (hämtad 2015-04-15).
- Statistiska Centralbyrån. 2015. *Socioekonomisk indelning (SEI)*.
http://www.scb.se/Pages/List_257217.aspx (hämtad 2015-05-24).
- Socialstyrelsen. 2013. *Folkhälsan i Sverige. Årsrapport 2013*. 92. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Thorslund, Mats. 2012. Hälsa och ohälsa bland äldre. I Lars Andersson och Peter Öberg (red.). *Jämlig ålderdom? I samtiden och framtiden*. 137-163. Malmö: Liber AB.
- Trost, Jan. 2010. *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Ulfsson, Ylva & Flisbäck, Marita. 2011. *Yrkesstatus. Erfarenhet, identitet och erkännande*. Malmö: Liber AB.
- Vetenskapsrådet. 2002. *Forskningsetiska principer- Codex*. Stockholm: Elanders Gotab AB
- Wright, Erik Olin. 2012. Att förstå klass. *Fronesis*. Nr 40-41. 50-63.
- Yin, Robert. 2011. *Kvalitativ forskning från start till mål*. Lund: Studentlitteratur AB
- Östlund, Britt. 2012. *Jobba längre- vad vet vi om äldre i arbetslivet?*
Rapport/Arbetsmiljöverket. 42. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Bilaga 1

Intervjuguide

Bakgrund

Utbildning

- Vilken utbildning har dina föräldrar? Vilken utbildning har du?
- Vad arbetade dina föräldrar med?

Val av arbete, övergång från skola till yrkesliv

- Kan du berätta om när du började arbeta?
- Hur kommer det sig att du började arbeta direkt efter folkskolan? (Fråga om föräldrarnas utbildning, deras eventuella stöd eller motstånd till fortsatt utbildning, syskon??)
- Vad fick dig att välja just det yrket?

Yrkeslivet

- Berätta om ditt yrkesliv, vilka yrken har du haft?
- Vilka yrkespositioner hade du i ditt arbete? (Arbetare/tjänsteman)

Hur skulle du beskriva ditt sista arbete innan pension? (Alltså, var det krävande fysiskt och/eller psykiskt, var det stimulerande, meningsskapande, nyttigt för samhället etc?)

Vad motiverade dig i ditt förra arbete, alternativt: Vilka var dina drivkrafter? Vad fick dig att ens vilja arbeta? (Pengar, lust, självförverkligande, nytta för andra, nytta för en själv, krav från omgivning) Kände du glädje när du gick till jobbet? Gick du dit enbart för lönen, eller gav det dig något mer? I så fall, vad och hur?

Kände du dig stolt över ditt arbete? Varför/varför inte? Hur berättade du om ditt om arbete för andra?

Hur bemöttes du av din arbetsgivare när du började närma dig pensionsåldern?

Hur såg du på din egen roll under arbetets sista år? (Typ, ansåg du dig behövd? Eller kände du dig i vägen för yngre och mer ”uppdaterad” arbetskraft?)

Val av pensionering:

Kommer du ihåg när du började fundera över att gå i pension? Berätta lite hur dina tankar gick då?

Vad fick dig att vilja/välja/välja att gå i tidig pension?

Hur skulle du beskriva dina egna möjligheter att påverka din pensionering? (här handlar det om att undersöka om IP kände sig utstött eller valde fritt, typ uppskattade mer fritid på ålderns höst...)

Hur gick dina tankar kring de ekonomiska aspekterna gällande ditt pensionsval? (Räknade du på vad ditt pensionsval skulle innebära för dig?)

Hur insatt skulle du säga att du är i det nya pensionssystemet? Och hade du det systemet i beaktande när du tog beslut om din pension?

Hur skulle du beskriva pensionssystemet och vad har pensionssystemet för påverkan på ditt liv? (Gynnsamt för dig, inte gynnsamt? Varför, varför inte? Utveckla!) Alltså, vad innebär pensionssystemet för dig?

Vad skulle kunna ha fått dig att arbeta längre? (alltså fortsätta arbeta efter 65?)

Hur blir du bemött som pensionär? (Någon skillnad mot hur det var förut?)

Blev pensionen som du hade tänkte dig? Både ekonomiskt och annat.

Saknar du arbetslivet? (Gemenskapen osv)

Hur ser du på din framtid? (Oro över sänkt pension...?)

Har du något att tillägga utöver det vi diskuterat?